

BAM

BÖLGE ARASTIRMALARI MERKEZİ
مركز أنقرة للدراسات الإقليمية
CENTRE FOR AREA STUDIES

TÜRKİYE'DE AFRİKA TEMALİ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ANALİZİ (1986-2024)

Doç. Dr. Yunus TURHAN

Harvard Üniversitesi Afrika Araştırmaları Merkezi

bam rapor

TÜRKİYE'DE AFRİKA TEMALİ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ANALİZİ (1986-2024)

Doç. Dr. Yunus TURHAN

Harvard Üniversitesi Afrika Araştırmaları Merkezi

TÜRKİYE’DE AFRIKA TEMALI LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ANALİZİ (1986-2024)

Yükseköğretim Kurulu veri tabanında lisansüstü tezlerin sayısı son yıllarda artış göstermiştir. Anadolu’daki üniversitelerin lisansüstü programlar açmaları ile paralellik gösteren bu artış Türkiye dışındaki coğrafyaların araştırmalarına müspet katkı sunmuştur. Buna mukabil, Türkiye’ye eğitim için gelen uluslararası öğrencilerin artması ile lisansüstü tezlerdeki artış arasında da pozitif ilişki vardır. Nicel artış gösteren tezlerin içerik ve kapsam yönünden ne kadar özgünlük taşıdığı veya özdeşim gösterdiğine yönelik araştırmalar ise yetersiz kalmıştır. YÖK Ulusal Tez merkezi veri tabanında İngilizce ve Türkçe karşılığı kapsamı amacıyla “Afri” anahtar kelimesini taratarak 1986-2024 yılları arasında yazılmış 862 yüksek lisans ve doktora çalışmasını inceleyen bu araştırma, ilgili tezlerin taksonomik formasyonunu çıkartarak yedi farklı alt başlıkta (yük.lis-doktora; cinsiyet; yıl; disiplin; uyruk; devlet-vakıf, dil) sınıflandırmaya tabi tutmaktadır. Afrika başlıklı tezlerin hangi disiplinde ağırlık kazandığı, Türkiye’nin Afrika politikası yönelimindeki yeni açılımların Afrika konulu tezlere ne oranda yansıdığı gibi sorulara cevap arayan bu araştırmanın, Afrika yazını anlamında sonraki akademik çalışmalar için önemli referans kaynağı olması hedeflenmiştir.

Giriş

Türkiye’de anaakım literatür içerisinde Afrika’ya dair külliyat uzun yıllar kendine özgün bir alan bulamamıştır. Afrika’nın coğrafi ve kültürel uzaklığından ziyade, 1839 Tanzimat Fermanı ile başlayan Osmanlı modernleşmesinin Batı karşısında üstünlüğü yakalamak adına Türk mütefekkirlerin Batı-merkezli akademik çalışmaları (Kurttaş, 2019), Afrika konusunun akim kalmasının sebeplerinden biridir. Buna mukabil, Cumhuriyet sonrası Türk dış politikasında kurumsal bir kimlik kazanmak adına uygulanan Batılılaşma hamleleri, Afrika temalı çalışmaların ilerlemesini uzun yıllar gölgelemiştir. Afrika’nın, Türk dış politikasında belli temalar çerçevesinde işlenmesi daha ziyade konjektürel olarak, (1960’lardaki Kıbrıs meselesinde olduğu gibi), vuku bulmuştur.

Türkiye’de Afrika’ya dair külliyyatın mazisi, Türklerin Afrika’ya yerleşmeye başladığı 9.yy’dan günümüze değin en genel anlamda dört farklı dönem altında sınıflandırılabilir. Birinci dönem Afrika külliyyatı, Türklerin Afrika’da varlık göstermeye başladığı 9.yy’dan Osmanlı devleti’nin Mısır seferine (1517) kadar olan süreci kapsayan çalışmalardır. Döneme ışık tutan eserlerin sınırlılığı bir yana, mevcut Türk varlığının Afrika merkezli olması (yani Anadolu ile Afrika arasında kurulacak bağ Yavuz Sultan Selim ile kurulana kadar) döneme ait çalışmaların Anadolu’ya gelmesinde engel teşkil etmiştir. Ayrıca dönemine ait tarihi kaynaklar dağınık halde olup gerekli araştırmaların yapılmaması dönem hakkında detaylı kaynak erişimi sorununu ortaya çıkartmıştır (Kavas, 2003: 514).

İkinci dönem Afrika külliyyatı, Osmanlı Devleti’nin Afrika’da siyasi-askeri bir otorite olarak varlık göstermesi ile ortaya çıkmıştır. Yavuz Sultan Selim’in 23 Muharrem (15 Şubat) 1517’de Kahireye’ girmesi ile Mısır’da tam anlamıyla yeni bir Türk (Osmanlı) iradesi tesis edilmeye başlanması sonrası “Osmanlı Afrikası-Afrikâ-i Osmanî” dediğimiz döneme dair veriler Afrika yazını anlamında yeni kaynakça oluşturmıştır. Osmanlı dönemi Afrika külliyyatı ise ağırlıklı olarak seyahatname ve bölgeye dair hazırlanmış raporlardan müteşekkil olmuştur. Hem edebi hem de tarihi malzeme ihtiva etmesinin ötesinde seyyahın gözlemlerini birinci ağızdan aktarması, o coğrafyalara yönelik etnografik temalı gezi yazılarında gündelik yaşamları, geleneksel inançları, kültürel özellikleri, dilsel farklılıkları ve bölgenin stratejik önemleri içeren muhim verileri ihtiva etmesi anlamında tarihin yazılı kaynakları hususunda çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu minvalde, Osmanlı nesrinde Afrika’ya dair ilk seyahatname olarak nitelendiren eser Vâkı’ât-ı Sultan Cem’dir (Kitabiyat, 2012: 436).

Üçüncü dönem Afrika külliyyatı ise Cumhuriyetin ilanı ile başlamaktadır. 2000’li yılların başlarına kadar getirebileceğimiz bu dönem için iki savaş arası dönem, Soğuk Savaş dönemi ve Soğuk Savaş sonrasında Afrika Açılım Politikası’nın kabul edildiği 1998’e kadar şeklinde en genel manada üç taksonomi yapmak mümkündür. Bu tarihsel sınıflandırmada İkinci Dünya Savaşı dönem, Türkiye’de müstakil Afrika çalışmalarının gelişmesi açısından önemlidir.

Küresel olarak da bölge çalışmalarının 1950'lerden sonra hız kazanmaya başladığı bu dönemde Afrika'da ortaya konan bağımsızlık mücadelesinin Batı dışı toplumlarca duygusal bağdaşlık kurması, Soğuk Savaş'ın getirmiş olduğu keskin ideolojik kutuplaşmanın coğrafyalar/halklar üzerindeki etkisi, büyükelçilik sayılarının artması (dönemin büyükelçilerinin anı veya günlükleri önemli birer kaynak olmuştur) gelişen teknolojinin sunmuş olduğu bilgiye erişimin kolay olması gibi faktörler Türkiye'de Afrika konulu çalışmalara olumlu yansımıştır.

Cumhuriyet döneminde Afrika meselelerine ilişkin ilk çalışmalar 1950'lerin sonlarında ve özellikle Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle ilişkilerini artırmaya çalıştığı 1960'larda yayımlanmıştır. 1960'lar başlayan "Afrika Bağımsızlık Rüzgarı" pek çok Afrika ülkesine siyasi bağımsızlık kazandırmış, bu gelişme Türkiye'de sol görüşlü yazarların üçüncü dünya dayanışması çerevesinde Afrika konusu işlemesi, imkan tanımıştır. Abdi İpekçi'nin 1959 yılında neşrettiği "Yarının Kıtası Afrika" (1959) kitabı oryantalist anlatıların kullanımından kaçamamış olsa da (Tepeciklioğlu, 2016: 9) dönemin en popüler gazetesi olan Milliyet'te kaleme aldığı Afrika içerikli röportajlar Afrika meselesinin Türk meydasında tanınmasında rol oynamıştır.

Dördüncü ve son dönem ise 2000'li yıllarda neşredilen Afrika çalışmalarıdır. Soğuk Savaş sonrasına döneme kadar Afrika'ya dair yazar ve akademisyenlerin bireysel çabası, 2000'li yılların başında yabancı dilde yazılmış tarih, felsefe, din ve siyaset alanında kült eserlerin Türkçe'ye çevrilmesiyle Afrika külliyatı Türkiye'de derinlik kazanmıştır. Son dönem Afrika külliyatının nicel fazlalığı, burada tek tek alınarak çalışmanın temel odağının dışına taşma riskini barındırdığı için incelenmemiştir. Dördüncü dönemde Türkiye'de Afrika literatürüne katkı sunan diğer bir kaynak ise lisansüstü tezler ve onlardan üretilmiş eserlerdir. Bu tezlerin detaylı incelenmesi literatürdeki boşluğu doldurmakla kalmayacak, sonraki çalışmalarda hangi tema ve disiplinlerin önceliklenmesi gerektiğine yönelik altyapı da verecektir.

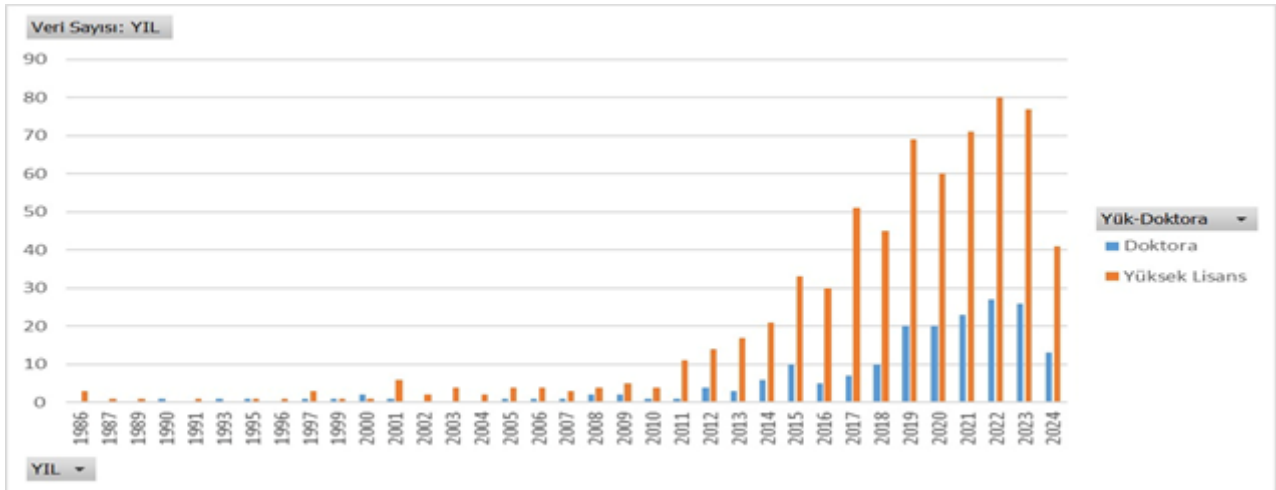
Bu çalışmada, Yükseköğretim Tez Veri Sisteminde kayıtlı olan 1986-2024 tarihleri arasında Afrika'ya dair hazırlanmış 862 farklı yüksek lisans ve doktora tezleri bibliyometrik analiz yapılarak incelenmiştir. Türkçe ve İngilizce tezleri kapsamı amacıyla "Afri" anahtar kelimesi taranarak araştırıldığında belirtilen tarihler arasında yazılmış 862 farklı çalışma yedi farklı alt başlıkta sınıflandırılmıştır. Birinci sınıflandırma tezlerin tarihsel yazılma süreçleridir. Yıllara göre yüksek lisans veya doktora tezlerinin nasıl şekillendiği üzerinedir. Her iki alanda tezlerin yıllara göre değişimi, Türkiye'nin Afrika'ya yönelik vites artırdığı yıllar ile kıyaslandığında örtüşüp örtüşmediği ortaya çıkarılmıştır. İkinci analiz, eserlerin hangi disiplinde yazıldığı üzerinedir. Zira Afrika konulu tezlerin hangi disiplinlerde önceliklendiği sonraki çalışma için eksik bırakılan disiplinlere referans olması hedeflenmiştir. Üçüncü analiz kadın-erkek ayrımı üzerinedir. Afrika ile ilişkilendirilen olumsuz kavramların, patrinanyol gelenegin ve zorlu coğrafyanın lisansüstü tez yazımında kadın-erkek arasındaki tez yazımına nasıl yansıdığı ortaya çıkartılmıştır. Dördüncü analiz devlet üniversitesi veya vakıf üniversitesinde Afrika tezlerinin trendi üzerinedir. Son yıllarda Türkiye'ye eğitime gelen Afrikalı öğrencilerin tercih ettiği vakıf üniversitelerinde Afrika temalı tezlerin yıllara göre değişimi böylece ortaya çıkartılmıştır. Beşinci analiz, tezi kaleme alan öğrencilerin uyruğu (Türk ve Yabancı) üzerinedir. Altıncı analiz tezlerin Türkçe veya İngilizce gibi hangi dille yazıldığı üzerine olup, yedinci analiz ise yüksek lisans ve doktora sayıları üzerinedir.

Yök Ulusal Tez Merkezi'nde Afrika Temalı Tezlerin Analizi

“Afri” anahtar kelimesi tarandığında YÖK Ulusal Tez veri tabanına yüklenmiş 862 farklı çalışma vardır. Başlangıç tarihinin 1986 alınmasındaki gerekçe, ilgili veri tabanında Afri anahtar kelimesi tarandığında ilk çalışmanın 1986 tarihli olmasıdır. O tarihten 2024'e kadar yazılmış mevcut 862 tez içerisinde, Türkler veya yabancılar tarafından yurt dışı üniversitelerinde yazılmış ve YÖK veri tabanına yüklenmiş lisansüstü tezler de dahil edilmiştir. Bu minvalde, Afrika'ya dair yazılmış ilk çalışma 1986 yılında Ahmet Alperen tarafından “Türkiye'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerine Yaptığı Canlı Hayvan ve Et İhracatı” başlıklı yüksek lisans tezi olup, Gazi Üniversitesi İşletme Ana Bilim Dalında Türkçe olarak hazırlanmıştır. İkinci çalışma ise Filiz Dinleten tarafından 1986 yılında “Saintpaulia Ionantha (Afrika Menekşesi)'Nin Vejetatif Çoğalmasında Anatomik Özelliklerin Saptanması Ve Ekolojik Koşulların Gözlenmesi” başlıklı Ege Üniversitesi Biyoloji alanında yazılmış yüksek lisans tezidir.

Yıl	Doktora	Yüksek Lisans	Toplam
1986	0	3	3
1987	0	1	1
1989	0	1	1
1990	0	1	1
1991	0	1	1
1993	0	1	1
1995	0	1	1
1996	0	1	1
1997	0	1	1
1999	0	1	1
2000	0	1	1
2001	0	1	1
2002	0	2	2
2003	0	3	3
2004	0	2	2
2005	0	4	4
2006	0	2	2
2007	0	1	1
2008	2	5	7
2009	0	6	6
2010	1	5	6
2011	1	11	12
2012	4	14	18
2013	3	17	20
2014	6	21	27
2015	10	33	43
2016	5	30	35
2017	7	51	58
2018	10	45	55
2019	20	69	89
2020	20	60	80
2021	23	71	94
2022	27	80	107
2023	26	77	103
2024	13	41	54

Grafik 1: Doktora ve Yüksek Lisans Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından YÖK Ulusal Tez Merkezi (/https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/) arşivinden çıkartılmıştır.

Yukarıdaki Tablo 1 ve Grafik 1’de görüleceği üzere 1986 yılında 3 yüksek lisans tezi, 1987 ve 1988 yılında 1 yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. İlk doktora tezi 1990 yılında Uluslararası İlişkiler disiplinde İstanbul Üniversitesi bünyesinde “İsrail ve Arap Devletlerinin Afrika Siyaseti 1948-1973” başlığıyla yazılmıştır. 2009’e kadar düşük sayıda devam eden Afrika tezleri, 2009 yılına gelindiğinde 5 yüksek lisans ve 2 doktora tezi ile o güne kadarki en yüksek sayıya ulaşmıştır. Lisansüstü tezlerin 2009 sonrası artışında Türkiye’nin Afrika’ya yönelik kurumsal bir politika izlemesi itici güç olmuştur. Nitekim, AK Parti’nin yeni bir dış politika paradigması çerçevesinde Türkiye’nin Afrika’da stratejik ortaklık temelli angajmanı, Türkiye’nin 2005 yılında Afrika Birliği’ne (AfB) gözlemci üye olması ile kurumsal bir çerçeve kazanmıştır. Türkiye-Afrika ilişkileri, Türkiye’nin Ocak 2008’de 10. Afrika Birliği Zirvesi’nde “Stratejik Ortak” olarak ilan edilmesiyle yeni bir döneme girmiştir. Sekiz aydan kısa bir süre içinde 18-21 Ağustos 2008 tarihlerinde İstanbul’da “Türkiye-Afrika İş Birliği Zirvesi” gerçekleştirilmiştir. 2011 yılında ise Türkiye’nin Somali özelinde başlattığı diplomatik ve kalkınma yardımları hamleleri Türk kamuoyu ve üniversitelerinde Afrika’ya dair farkındalığı artırmıştır. Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere Afrika temalı tezlerin 2011’de 12’ye çıktığı ve bu tarihten sonra katlanarak arttığı görülmektedir. 2022 yılında 80 yüksek lisans ve 27 doktora tezi ile toplamda 107 lisansüstü tezi yazılmış ve Cumhuriyet tarihinin en yüksek rakamına ulaşılmıştır. Yüksek lisans ve doktora tezleri sayısı arasındaki makas ise ortalama dört kat şeklinde gerçekleşmiştir.

TEZLER		Türk	Yabancı	Genel Toplam
Doktora		106	85	191
Yüksek Lisans		349	322	671
Genel Toplam		455	407	862

Kaynak: Yazar tarafından YÖK Ulusal Tez Merkezi (/https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/) arşivinden “Afri” anahtar kelimesi taranarak tek tek çıkartılmıştır.

Araştırmada ortaya çıkan diğer bir sonuç ise lisansüstü tezlerde Yabancı-Türk yazar veya öğrenci ayrımıdır. 191 doktora tezinin 85'i, 671 yüksek lisans tez'in ise 322'si yabancı öğrenci tarafından yazılmıştır. 2023 yılında ülkemizde eğitime gelen 301.694 uluslararası öğrencilerden 59.670 öğrenci Afrika'dan gelmiştir. YÖK 2024 verilerinde göre bu sayısı 336.366 uluslararası öğrenci arasında Afrikalı öğrencilerin sayısı ise 62,694 rakamına ulaşmıştır. İster kendi imkanları ile olsun ister YTB, Diyanet gibi kamu kurumları üzerinden Tablo 2'deki yabancı öğrencilerin yazmış olduğu tezlerin sayısı ile ülkemize gelen uluslararası öğrenci sayısının artışı arasında doğrusal bir paralellik vardır.

Ayrıca Tablo 2'deki genel dağılıma bakıldığında Doktora Tezleri oransal olarak %22.2 (191), Yüksek Lisans Tezleri ise %77.8 (671) dir. Toplamda, Türk öğrenciler 455 (%52.8), yabancı öğrenciler 407 (%47.2) rakamına ulaşmıştır. Mevcut tabloda Yüksek Lisans yapan Yabancı öğrenci katılımı Türk öğrencilere çok yakın olup (%92.3 oranında) Doktora yapan yabancı öğrenci oranı nispeten düşük kalmasına rağmen hala önemli bir paya sahiptir. Mevcut tablo, yabancı öğrencilerin toplam tezlerdeki payı (%47.2), Türkiye'nin uluslararası akademik çekiciliğini göstermektedir. Özellikle yüksek lisans programlarında neredeyse eşit katılım (349 Türk vs. 322 yabancı) dikkat çekici orandadır. Doktorada yabancı öğrenci oranının yüksek lisansa göre düşük olması, doktora programlarının daha seçici veya kaynak gerektirmesiyle açıklanabilir. Genel eğilime bakıldığında Türk ve yabancı öğrencilerin tez üretimindeki dengeli dağılımı, Türkiye'nin uluslararası bir eğitim merkezi olma potansiyelini desteklemektedir. Ancak, mevcut tabloda yabancı öğrencilerin doktora programlarına katılımı artırılmasının gerekmektedir. Buna mukabil, Yabancı öğrencilerin ülke bazında dağılımına yönelik yeni çalışmalar mevcut çalışmayı destekleyici mahiyette yeni verileri ortaya çıkartacaktır.

DİSİPLİNLER	Türk	Yabancı	Toplam
Amerikan Kültürü ve Edebiyatı	10	3	13
Antropoloji	3	1	4
Arkeoloji	2	1	3
Bankacılık	2	1	3
Batı Dilleri ve Edebiyatı	1		1
Bilgi ve Belge Yönetimi	1		1
Bilgisayar Mühendisliği	3		3
Biyokimya		1	1
Biyoloji	4		4
Biyoteknoloji	2		2
Coğrafya	2		2

Çalışma Ekonomisi	1	1	2
Çevre mühendisliği	1		1
Doğu Dilleri ve Edebiyatı	2		2
Eczacılık	1		1
Edebiyat	1		1
Eğitim Bilimleri	1	3	4
Ekonometri	2	4	6
Ekonomi		1	1
Elektrik ve Elektronik M	1		1
Endüstri Mühendisliği	1	1	2
Endüstri Ürünleri Tasar	1		1
Enerji	2		2
Enerji Mühendisliği	2		2
Felsefe	1		1
Filoloji	1	2	3
Gazetecilik	4	4	8
Genetik		1	1
Gıda Mühendisliği	1	1	2
Güzel Sanatlar	2	5	7
Halk Bilimi		1	1
Halk Sağlığı	3	1	4
Halkla İlişkiler	4	3	7
Hukuk	8	3	11
İç Mimari ve Dekorasyon	1		1
İktisat	66	40	106
İlahiyat	3	6	9
İletişim Bilimleri	1	2	3

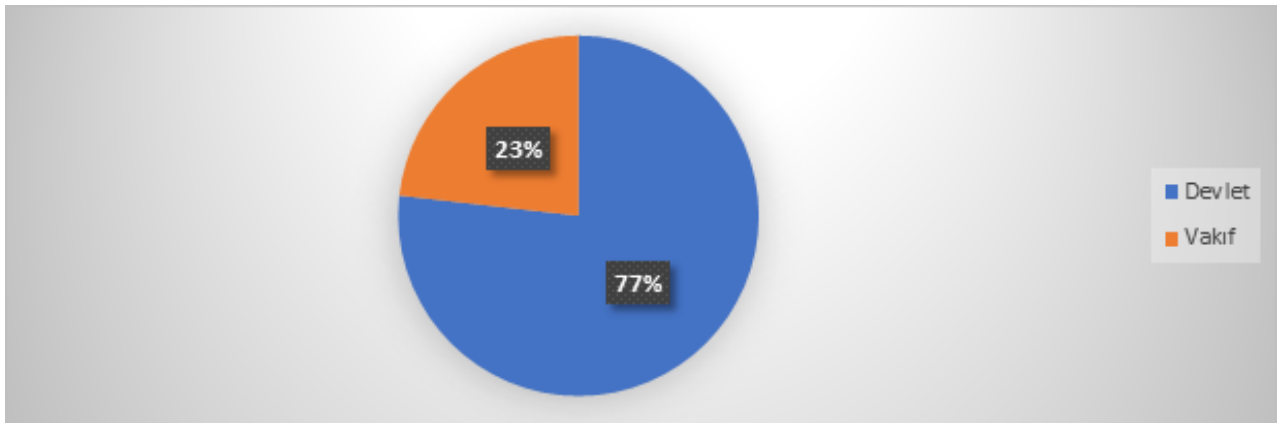
İngiliz Dili ve Edebiyatı	10	8	18
İnşaat Mühendisliği	2	1	3
İstatistik		1	1
İşletme	47	40	87
Jeoloji Mühendisliği	2	5	7
Kamu Yönetimi	4	4	8
Kimya		1	1
Maden Mühendislik		1	1
Maliye	7	4	11
Mimarlık	1	1	2
Mühendislik Bilimleri	1		1
Mütercim Tercümanlık	2	3	5
Müzik	6		6
Radio Sinema- Televizyon	2	3	5
Sağlık Bilimleri	1		1
Sanat Tarihi		1	1
Sivil Havacılık		1	1
Siyaset Bilimi	10	17	27
Sosyoloji	17	10	27
Su Ürünleri	8	6	13
Şehircilik ve Bölge Planl	1	2	3
Tarih	14	22	36
TIP	1	1	2
Turizm	2	1	3
Türk Dili ve Edebiyatı		1	1
Ulaşım		1	1
Uluslararası İlişkiler	166	178	344

Uluslararası Ticaret	2		2
Yönetim ve Organizasyon	1		1
Ziraat Mühendisliği	7	7	14
Genel Toplam	455	407	862

Kaynak: Yazar tarafından YÖK Ulusal Tez Merkezi (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>) arşivinden “Afri” anahtar kelimesi taranarak çıkartılmıştır.

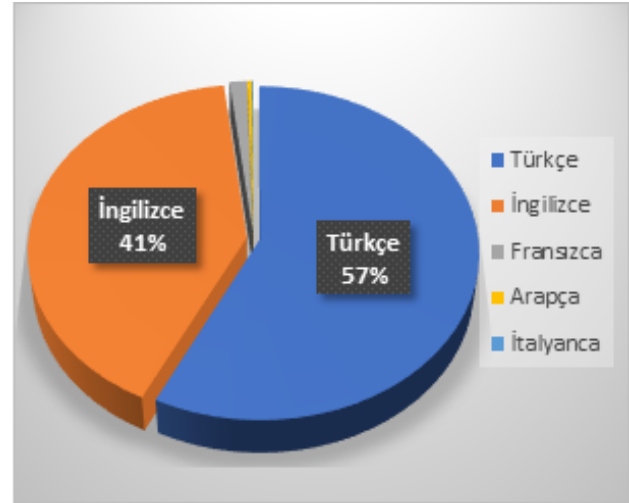
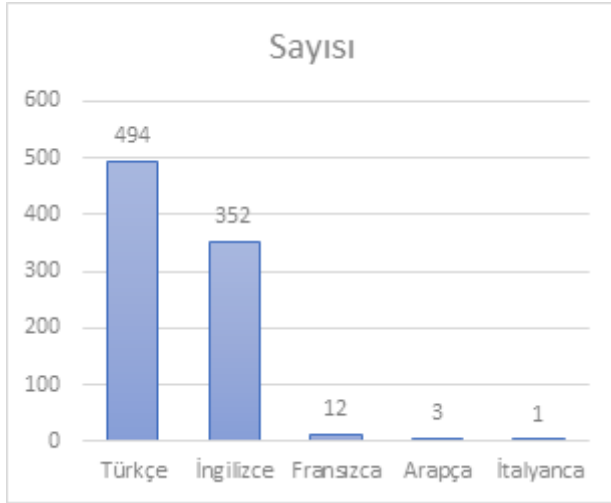
Yapılan tezlerin disiplin temalı dağılımı bu çalışmada en dikkat sonuçlardandır. İlki 1986 yılında İşletme anabilim dalında “Türkiye'nin Ortadoğu Ve Kuzey Afrika Ülkelerine Yaptığı Canlı Hayvan Ve Et İhracatı” başlıklı tezi ile başlanan süreçte Şehircilik ve Bölge Planlaması'ndan, Maden Mühendisliği'ne, Güzel Sanatlar'dan Ziraat Bilimleri'ne kadar çok farklı disiplinlerde lisansüstü tezler yazılmıştır. Bu disiplinler içerisinde 62'si doktora, 281'i yüksek lisans olmak üzere toplamda 343 lisansüstü tez Uluslararası İlişkiler (Uİ) disiplininde yazılmış olup, toplamda 862 lisansüstü tezin %39'u tek başına Uİ disiplininde yazılmıştır. Ardından 105 tez İktisat alanında, 80 tez İşletme alanında, 36 tez Tarih alanında, 27 tez Sosyoloji alanında, 26 tez Siyaset Bilimi alanında ve 13 tez Ziraat Mühendisliği alanında yazılmıştır. En az temsil edilen disiplinler ise Batı Dilleri ve Edebiyatı, Bilgi ve Belge Yönetimi, Edebiyat, Felsefe gibi disiplinlerde yalnızca bir tez bulunmaktadır.

Mevcut tabloda, Türk ve Yabancı öğrenciler karşılaştırıldığında öne çıkan disiplinlerin dağılımı şu şekildedir: Uluslararası İlişkiler (178 yabancı, 166 Türk), Siyaset Bilimi (17 yabancı, 10 Türk), Tarih (22 yabancı, 14 Türk), Güzel Sanatlar (5 yabancı, 2 Türk), İlahiyat (6 yabancı, 3 Türk). Bu dağılım, yabancı öğrencilerin uluslararası odaklı disiplinlere daha fazla ilgi gösterdiğini, Türk öğrencilerin ise yerel ve uygulamalı alanlarda yoğunlaştığını göstermektedir. Ayrıca, toplam tezlerin %40'ı Uluslararası İlişkiler disiplinde yoğunlaşması, Türkiye'nin küresel politikalar ve diplomasi alanında bir çekim merkezi olarak öne çıktığını göstermektedir. Lakin, Mühendislik ve temel bilimlerdeki düşük tez sayıları, bu alanlarda tez üretimini teşvik edecek burs ve proje destekleri sağlanmasını gerekli kılmaktadır.

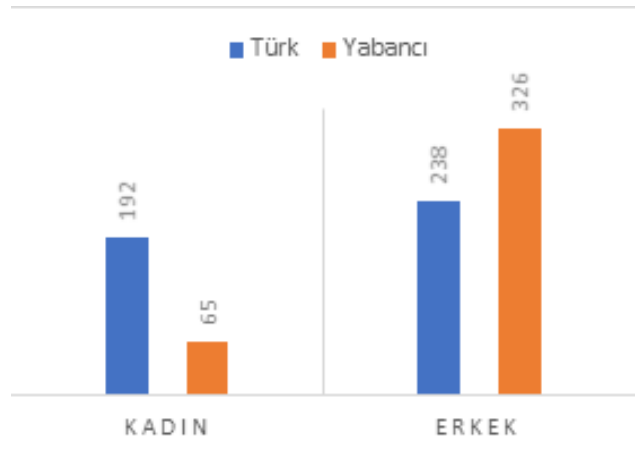
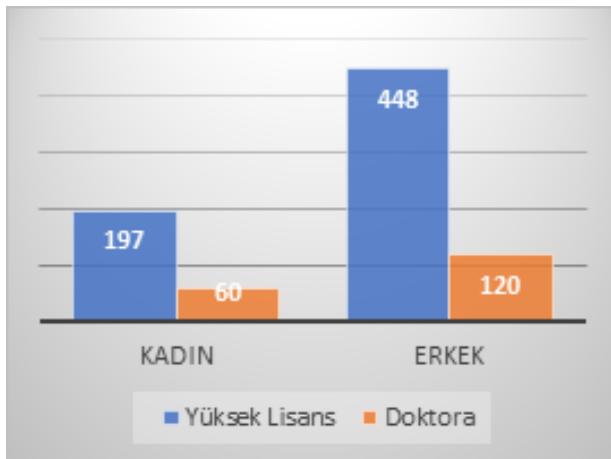
Grafik 2: Tezlerin Devlet ve Vakıf Üniversitelerindeki Dağılımı

Grafik 2’de görüleceği üzere 662 lisansüstü tezin yani tüm tezlerin %77’si devlet üniversitelerinde, 200 tez (%23) ise vakıf üniversitelerinde yazılmıştır. Aradaki üç kat fark Türkiye’deki devlet üniversitelerinin sayısal üstünlüğünden kaynaklı olduğu gibi, ülkemize eğitime gelen Afrikalı öğrencilerin devlet üniversitelerini önceliklemesi bu farkın ortaya çıkmasına diğer bir sebeptir.

Grafik 3: Tezlerin Dillere Göre Dağılımı

Grafik 3’de 862 lisansüstü tezin 5 farklı dille yazıldığı görülmektedir. Dilsel dağılım irdelendiğinde tezlerin %57,5 i yani 494 tez Türkçe ve %41’ yani 352 tez ise İngilizce yazılmıştır. Fransızca yazılan tezlerin sayısı 12 olup, onu 3 tez ile Arapça takip etmektedir. İtalyanca yazılan tek tez ise Hacer Akyıldız tarafından 2020 yılında yazılan yüksek lisans tezidir.

Grafik 4 (Solda) ve Grafik 5 (Sağda)
Tezlerin Cinsiyete Göre Dağılımı Tezlerde Türk-Yabancı Ayrımı

Grafik 4’te görüleceği üzere toplam 825 (645 yüksek lisans + 180 doktora) öğrenci vardır. Bu araştırmanın girişinde ifade edilen 862 lisansüstü çalışma olmasına rağmen, kadın ve erkek sayısının toplamda 825 (37 kişi eksik) kişi olmasının sebebi, Türkçe’de Ümit, Yılmaz vs gibi ortak cinsiyet ifade eden isimlerin çıkartılması ve yabancı isimlerin araştırılması neticesinde cinsiyeti net tespit edilmeyenler isimlerin analiz dışında tutulmasından kaynaklanmaktadır.

Son çıkan veriler ışığında. 645 yüksek lisans tezinden 448'ü erkekler tarafından, 197'si ise kadınlar tarafından yazılmıştır. Doktora tezleri arasında 120 tez erkekler, 60 tez ise kadınlar tarafından yazılmıştır. Karşılaştırmalı analizde Kadın katılımı, Yüksek lisansta %30,5; Doktorada ise %33,3 dir (+2.8 puanlık artış var). Erkek Katılımı ise Yüksek lisansta %69,5; Doktorada %66,7 olarak gerçekleşmiştir (-2.8 puanlık düşüş var). Mevcut tabloya göre, Yüksek lisansta erkeklerin oranı kadınların 2,3 katı iken, doktorada bu fark 2 kata düşmektedir. Bu, doktora düzeyinde cinsiyet eşitsizliğinin kısmen azaldığını göstermektedir.

Grafik 5'de ise yazılan tezlerin kadın-erkek dağılımı ile bağlantılı olarak Türk-Yabancı farkıdır. Temel veri dağılımı şu şekildedir:

Grup	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın (%)	Erkek (%)
Türk	192	238	430	447%	553%
Yabancı	65	326	391	166%	834%
Toplam	257	564	821	313%	687%

Bu bulgular ışığında Türklerde cinsiyet dağılımı nispeten dengeli (%45 kadın, %55 erkek) iken, yabancılarda ise aşırı erkek egemenliği (%83 erkek, %17 kadın) hakimdir. Yabancı erkekler (326), Türk erkeklerden (238) %37 daha fazla iken Türk kadınlar (192), yabancı kadınlardan (65) 3 kat daha fazladır. Ülkemize gelen Afrika'lar içerisinde erkek sayısının fazla olması, bu rakamlardaki farkı açıklayan en önemli sebeptir.

Sonuç

Bu çalışmanın çıktıları mevcut lisansüstü eğilimleri ve geleceğe yönelik atılması gereken adımları anlamak açısından kıymetlidir. Bu minvalde, Afrika anahtar kelimesi taranarak ortaya çıkartılan 862 (671 yüksek lisans, 191 doktora) tez tek tek incelenmiş ve yedi farklı altı temada taksonomik sınıflandırılması yapılmıştır. Mevcut çalışmada ortaya çıkan sonuçlar şu şekilde özetlenebilir. Tez'lerin yıllara göre değişen sayıları en dikkat çeken sonuçlardan biridir. 1986-2008 yılları arasında, yılda ortalama 5 tez yazılmışken, 2009 sonrası: Türkiye'nin Afrika Açılımı politikasıyla paralel katlanarak artış, 2022'de 107 tez ile zirve yapmıştır. 2023'te düşüş eğilimi göstermiştir. 2023 yılında düşmesinin altında yatan sebeplerden Pandeminin etkisi üzerine yeni bir çalışma gereklidir. Çalışmanın ortaya çıkardığı diğer bir sonuç disiplinler arasındaki bariz farklardır. Uluslararası ilişkiler tüm tezlerin %39 oluştururken, ardından İktisat (%12,3) ve İşletme (%9,4) gelmektedir. Mühendislik gibi Afrika'nın ihtiyaç duyduğu alanlarda tez'lerin eksikliği Türkiye'nin lisansüstü verdiği burslarda Afrika'dan gelecek öğrencilere doğa bilimleri alanına yönlendirmesini gerekli kılmaktadır. Uİ disiplinde yazılan tezlerin ise "Türkiye-Afrika" ilişkileri gibi makro konular üzerinden ilerlemesi, Antropoloji, İlahiyat, Tarih ve Kültür gibi zengin laboratur konusu ihtiva eden çalışmalarda Afrika temasının işlenmemesi çalışmaların sınırlılığını göstermektedir. Tezlerin "Türkiye merkezli" bakış açısından ziyade, Afrika'nın yerel perspektiflerine odaklanan çalışmalara ihtiyaç var. Ayrıca, Lisansüstü tezlerin farklı disiplinlerde, daha inter-disipliner boyutta ilerlemesi küresel literatür çalışmalarını yakalamak adına önemlidir.

Cinsiyet dağılımı Türklerde nispeten dengeli (%45 kadın, %55 erkek) ile yabancılar arasında erkek egemenliği (%83 erkek, %17 kadın) söz konusudur. Devlet üniversiteleri toplam tezlerin %77 pay ederken (662 tez), Vakıf Üniversiteleri %23 pay (200 tez) etmektedir. Dil kullanımında Türkçe'nin hâkim dil olduğu çıkan sonuçlardandır. Türkçe %57,5 (494 tez) ile listede yer alırken, İngilizce %41 (352 tez) oranında temsil edilmektedir. Burada, yabancı öğrencilerin İngilizce tez yazma eğilimine rağmen, Türkçenin yerel araştırmalarda baskınlığı sonucu çıkartılabilir.

Bu çalışmanın ortaya çıkardığı diğer bir sonuç Türkiye'nin Afrika politikası ile tezlerin artışı arasındaki paralelliktir. Diğer bir ifadeyle, Afrika Türk kamuoyunda ele alındığı müddetçe lisansüstü tezlerin artacağı öngörüsüdür. Zira, 2005 yılında Türkiye, Afrika Birliği nezdinde gözlemci ülke statüsü kazanmış ve 2008'de Afrika Birliği tarafından Afrika'nın stratejik ortağı olmuştur. Lisansüstü tezlerin 2009 sonrası hızla artan sayısı bu siyasi gelişmeler ile doğrudan bağlantılıdır. Afrika temalı tezlerin, mevcut dış politikadaki gelişmelerle paralel ilerlemesi, beraberinde Afrika'nın Türkiye gündeminden düşmesi ile Afrika çalışmalarının da azalacağı riskini barındırmaktadır. Türkiye'de müstakil Afrika külliyatının oluşması, Afrika çalışmalarının siyaset ve dış politika gündeminden ayrı bir şekilde, kendi özgünlüğünde ilerlemesi, bu alandaki çalışmalarının kurumsallaşması adına hayatidir.

Ayrıca, Türk öğrenciler tez yazımında 455 tez (%52,8) ile temsil edilirken, Yabancı öğrenciler 407 tez (%47,2) ile temsil edilmektedir. Türkiye’de eğitim alan uluslararası öğrenci sayısının her geçen yıl artması, buna mukabil Afrikalı öğrencilerin Afrika başlıklı lisansüstü tezlerin yazılmasındaki öncü rolleri arasında paralellik vardır. 1990’larda sadece 200 kadar Afrikalı öğrenci ülkemizde eğitim alırken, 2024 YÖK verilerine göre ülkemizde 62.694 Afrikalı öğrenci eğitim almaktadır. Afrikalı öğrencilerin 2011 sonrası Türkiye’yi tercih etmesinde Türkiye’nin Afrika’daki kurumsal açılımı kadar Türk üniversitelerin kalitesi ve devlet bursların çoğalması yatmaktadır. 2011 yılında sıçrama gösteren Afrika temalı tezlerin 2022’e gelindiğinde 107 sayısına ulaşmasında Afrikalı öğrencilerin rolü büyüktür. Bu manada Türkiye, özellikle Afrikalı öğrenciler için önemli bir lisansüstü eğitim merkezi haline geldiği söylenebilir.

Gelecek yıllarda Afrikalı öğrencilerinin sayısı ve Türkiye’nin Afrika politikasındaki dinamizmine bağlı olarak Afrika temalı tezlerin artış veya azalacağı mevcut araştırma çerçevesinde öngörülebilir. Lakin, tez sayısındaki nicel artış, Afrika çalışmalarında özgünlük ve derinlik anlamına da gelmemektedir. Afrika alanında danışmanlık yapacak nitelikli hocaların yetiştirilmesi, mevcut Afrika araştırma birimlerinin kurumsal kapasitelerinin kuvvetlendirilmesi ve Afrika temalı tez’lerin salt teorik bilgiden ziyade saha çalışmalarında içine alacak derinlikte yazılması Türkiye-Afrika ilişkilerine kayda değer bir akademik veçhe kazandıracaktır.

Kaynakça

- Çetin, F. (2015). Evliya Çelebi İle Nil Boyunca Seyahat. Akademik İncelemeler Dergisi, 10(1), Article 1. <https://doi.org/10.17550/aid.33952>
- Gallotta, A. (1981). Gazavat-ı Hayreddin Paşa. Belleten, 45(180), 473–500. <https://doi.org/10.37879/belleten.1981.473>
- Kavas, A. (2003). Türkiye’de Osmanlı Afrikası Araştırmaları. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 1, Sayı 2.
- Kitabiyat, B. A. (2012). XVI. Yüzyıl Osmanlı Seyahatnameleri Hakkında Bir Değerlendirme. Osmanlı Araştırmaları, Cilt 40, Sayı 40.
- Kurtdaş, M. Ç. (2019). Osmanlı Modernleşme Sürecinde Aydınlar Ve Bürokrasinin Rolü. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 29, Sayı 1. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.538751>
- Oran, B. (1997). Azgelişmiş Ülke Milliyetçiliği. Bilgi Yayınevi.
- Oran, B. (2020). Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar: 1919—1980. İletişim Yayınları.
- Tepeciklioğlu, E. E. (2016). African Studies in Turkey. Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 13, Sayı 50. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.463062>

BÖLGE ARASTIRMALARI MERKEZİ
مركز أنقرة للدراسات الإقليمية
CENTRE FOR AREA STUDIES

BAM